

4. PROBACE A JEJÍ PROJEVY V ČESKÉM TRESTNÍM PRÁVU

4.1. Obecná charakteristika a znaky probace

Institut probace představuje v současné době jeden ze základních prvků alternativního sankcionování a restorativní justice. Kořeny tohoto institutu můžeme najít v systému anglosaského práva, kde má probace již poměrně dlouhou tradici.²¹⁵ Do českého trestního práva byly prvky probace postupně zaváděny od roku 1997, konkrétně novelou č. 253/1997 Sb. (s účinností od 1. 1. 1998), která zakotvila mj. dva nové instituty, a to podmíněné upuštění od potrestání s dohledem a podmíněné odsouzení s dohledem; zákonodárce tehdy v důvodové zprávě vysvětloval, že nepovažoval za vhodné zavádět do trestněprávních předpisů cizí, veřejnosti neznámý termín „probace“, avšak ten se již o tři roky později do českého trestního práva přece jen dostal, a to v rámci zákona č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě (srov. zejm. § 2 odst. 1 cit. zák.).

V současné době probační instituty představují významnou skupinu opatření nahrazujících nepodmíněný trest odnětí svobody. Uplatňování probace je totiž spojeno s celou řadou předností, kvůli kterým je probace považována za nejprospěšnější náhradu za trest odnětí svobody. Jako hlavní výhody probace lze přitom uvést následující:

- a) pachatel je ušetřen škodlivých důsledků výkonu trestu odnětí svobody,
- b) pachatel zůstává ve společnosti a udržuje svazky s rodinou i s širším prostředím, může tedy vést relativně normální život a učit se přebírat na sebe zodpovědnost; pobyt na svobodě rovněž přispívá k tomu, aby pachatel snadněji uhradil škodu způsobenou trestným činem, což samo o sobě může mít terapeutický význam,
- c) pachateli se v jeho úsilí o docílení nápravy dostává účinné pomoci v podobě dohledu probačního úředníka – právě tato okolnost představuje nejdůležitější rozdíl oproti jiným druhům alternativ k nepodmíněnému trestu odnětí svobody.²¹⁶

²¹⁵ K historii probace viz např. Schmalegger, F.: *Criminal Justice Today. An Introduction Text for the Twenty-first Century*. Second edition. Prentice Hall, Englewood Cliff 1993, s. 375; Kuchta, J., Válková, H. a kol.: *Základy kriminologie a trestní politiky*. C. H. Beck, Praha 2005, s. 225–226.

²¹⁶ Blíže viz Schmalegger, F.: *Criminal Justice Today. An Introduction Text for the Twenty-first Century*. Second edition. Prentice Hall, Englewood Cliff 1993, s. 384–386; Nezkusil, J.: K některým otázkám institutu probace. In: *Sborník prací z trestního práva (Solnařova pocta)*. Univerzita Karlova, Praha 1969, s. 54–55.

Analýza probace, jejích charakteristických rysů, účelu a využití byla častým tématem v rámci odborné literatury, přesto však je nutné konstatovat, že již samotné vymezení probace je různými autory pojmáno někdy rozdílně. Tyto zdánlivě drobné odlišnosti, jakož i jistá neurčitost při vymezení podstatných znaků probace, pak mohou způsobovat problémy při určování, zda ten který institut trestního práva je či není projevem probace. Tímto problémem je vhodné se zabývat zejména z pohledu současného trestního zákoníku, ale zajímavosti nepostrádá ani srovnání s instituty obsaženými v předchozím trestním zákoně č. 140/1961 Sb. účinném do 31. 12. 2009 a sledování vývoje institutu probace v prostředí českého trestního práva. Specifickým problémem je pak identifikace projevů probace v rámci zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže.

Jak bylo výše uvedeno, vymezení probace a jejích charakteristických rysů v odborné literatuře se v některých ohledech liší. Tyto rozdíly lze nalézt zejména při vymezení probace v tzv. užším neboli právním smyslu, která je chápána jako specifický typ soudního opatření, na rozdíl od probace v širším smyslu, kterou se rozumí celý systém služeb a funkcí zajišťovaných probační službou.²¹⁷ Pozornost bude proto dále věnována právě probaci v užším smyslu, u níž je v prvé řadě nezbytné poukázat na zmíněné odlišnosti v jejím vymezení.

V hrubých rysech se probací rozumí pravidla alternativa k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, jejíž podstatou je konstruktivní metoda převýchovy pachatele,²¹⁸ resp. jde o institucionalizovaný dohled nad chováním pachatele trestného činu spojený s určitými prvky pomoci usnadňujícími resocializaci pachatele. Probace představuje jeden ze způsobů zacházení s pachateli, při kterém je kombinován aspekt penologický (trest, omezení) a sociální (dohled, pomoc, poradenství).²¹⁹

Již o něco konkrétnější vymezení probace v užším smyslu nabízí např. Suchý, který tento institut chápe jako alternativní trestní sankci umožňující podmíněný odklad trestu na zkušební (probační) dobu při současném stanovení určitých povinností (příkazů a zákazů) a podrobení odsouzeného bezprostřednímu dohledu probačního úředníka.²²⁰

²¹⁷ Viz např. Nezkusil, J.: K některým otázkám institutu probace. In: *Sborník prací z trestního práva (Solnařova pocta)*. Univerzita Karlova, Praha 1969, s. 44; Suchý, O.: Probace, postavení a úloha probačních úředníků v mezinárodním srovnání. *Právní rozhledy* 1995, č. 7, s. 270; k odlišnému vymezení probace v širším a užším smyslu srov. Šámal, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. C. H. Beck, Praha 2009, s. 568.

²¹⁸ Púry, F., Šámal, P.: Nad jedním rozhodnutím o probaci. *Trestní právo* 1997, č. 7–8, s. 3–4.

²¹⁹ Karabec, Z.: Zavedení institutu probace do právního řádu České republiky. *Bulletin advokacie* 1997, č. 4, s. 34; Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. C. H. Beck, Praha 2000, s. 241.

²²⁰ Suchý, O.: Probace, postavení a úloha probačních úředníků v mezinárodním srovnání. *Právní rozhledy* 1995, č. 7, s. 270.

Při vymezování jednotlivých charakteristických a základních znaků probace se lze opřít zejména o definici probace, kterou uvádí autoři Púry a Šámal:²²¹

1. závislost na výroku o vině;
2. odklad trestu odnětí svobody nebo výroku o trestu;
3. konstruktivní péče (pomoc) a dohled probačního pracovníka směřující k převýchově pachatele a jeho řádnému životu v budoucnu;
4. při porušení podmínek probace nastupuje uložení trestu nebo jeho výkon.

Stejní autoři, navíc ještě v autorském kolektivu s A. Sotolářem, následně upřesňují druhý z uvedených znaků, když uvádějí, že jedním ze znaků probace je „...odklad definitivního rozhodnutí o trestu (zpravidla trestu odnětí svobody), a to buď ve formě přímo odkladu výroku o trestu (tak je tomu u podmíněného upuštění od potrestání s dohledem), nebo odkladu výkonu tohoto trestu na stanovenou zkušební dobu (v našich podmínkách odpovídá této alternativě podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem)...“²²²

Tito autoři dále rozvádějí znak spočívající v odkladu výkonu trestu v tom směru, že jde o odklad trestu odnětí svobody. Je to logický a správný přístup, neboť probace má být alternativou právě k nepodmíněnému trestu odnětí svobody.

Právě tento způsob vymezování tohoto znaku probace hraje roli pro posuzování některých trestněprávních institutů z toho hlediska, zda tyto instituty lze podřazovat pod probaci. Tento problém je spojen jak s probačními instituty obsaženými v trestním zákoníku, tak i s právní úpravou obsaženou v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže.

4.2. Probace v trestním zákoně z roku 1961

Právní úprava obsažená v trestním zákoně č. 140/1961 Sb. se v oblasti probace vztahovala v podstatě jen k dospělým pachatelům, neboť zákon o soudnictví ve věcech mládeže obsahoval a obsahuje v tomto směru speciální úpravu.

V trestním zákoně bylo možné identifikovat dva instituty, které splňovaly znaky probace v užším (právním) smyslu, a to podmíněné odsouzení s dohledem (§ 60a a 60b cit. zák.) a podmíněné upuštění od potrestání s dohledem (§ 26 cit. zák.). Oba instituty bylo možné aplikovat pouze poté, co byla soudem vyslovena vina, docházelo k odložení trestu odnětí svobody (podmíněné odsouzení s do-

²²¹ Púry, F., Šámal, P.: Nad jedním rozhodnutím o probaci. *Trestní právo* 1997, č. 7–8, s. 4–5.

²²² Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. C. H. Beck, Praha 2000, s. 302; stejné vymezení je uváděno i v publikaci Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: *Trestní zákon. Komentář*. I. díl. 6. vydání. C. H. Beck, Praha 2004, s. 207 – zde se ovšem uvádí, že jde o vymezení probace v širším smyslu.

hledem), resp. odložení výroku o trestu (podmínečné upuštění od potrestání s dohledem), pachatel byl podroben dohledu probačního úředníka a v případě porušení podmínek dohledu soud nařídil výkon trestu odnětí svobody, resp. uložil trest.

Zmínit je třeba i poněkud specifickou situaci, ve které zákon umožňoval pachatele podrobit dohledu, totiž rozhodnutí podle § 60 odst. 1 písm. a) tr. zák. č. 140/1961 Sb. Na základě tohoto ustanovení mohl soud ponechat podmíněné odsouzení (tj. tzv. „prosté“ podmíněné odsouzení) v platnosti, i když pachatel svým chováním zavinil příčinu pro výkon trestu odnětí svobody, ale po zbytek zkušební doby nad ním soud stanovil dohled. I v takovém případě docházelo vlastně k odkladu výkonu trestu odnětí svobody, a proto i tento zvláštní institut bylo možno řadit do probace v užším smyslu.

Charakteru probace odpovídalo i vymezení podmínek a účelu dohledu v ustanovení § 26a a 26b cit. zák. Zejména ustanovení § 26a odst. 2 obsahovalo jednoznačně zřetelné spojení prvků kontroly a dohledu, tedy jednak sledování a kontrolu pachatele, čímž měla být zajišťována ochrana společnosti a snížení možnosti opakování trestné činnosti [§ 26a odst. 2 písm. a) tr. zák.], a jednak odborné vedení a pomoc pachateli s cílem zajistit, aby v budoucnu vedl řádný život [§ 26a odst. 2 písm. b) cit. zák.]. Sankce spojené s dohledem tak představovaly jedinou skupinu alternativních opatření, u nichž se stát nespokojil s pouhým předpokladem, že pachatel povede v budoucnu řádný život, ale prostřednictvím činnosti probačních úředníků se k tomu snažil sám aktivně přispět.

Přestože tedy pojem a účel dohledu odpovídal typickým rysům probace, jedno opatření, které předchází trestní zákon z roku 1961 s dohledem ve smyslu § 26a a 26b také spojoval, nebylo možné v žádném případě řadit mezi probační instituty. Šlo o institut podmíněného propuštění s dohledem podle § 61 a § 63 odst. 1 tr. zák. č. 140/1961 Sb. Jelikož nezbytnou podmínkou pro možnost podmíněného propuštění byl výkon části uloženého trestu (jedna polovina, resp. dvě třetiny či dvacet let z doživotního trestu odnětí svobody – srov. § 61 odst. 1, § 62 cit. zák.), nebyl při jeho aplikaci odkládán výkon trestu jako takový, nýbrž pouze výkon zbytku trestu. Institut podmíněného propuštění s dohledem bývá proto označován specificky jako tzv. *parole*.

4.3. Probační instituty v novém trestním zákoníku

Nový trestní zákoník (zák. č. 40/2009), který nabyl účinnosti k 1. 1. 2010, obsahuje stejné instituty spojené s dohledem, jež znal i předchozí trestní zákon. Navíc však zavádí i některé další případy, kdy lze dospělému pachateli ukládat dohled. I v případě podmíněného upuštění od potrestání s dohledem podle § 48 tr. zák.

a podmíněného odsouzení s dohledem (resp. podmíněného odkladu výkonu trestu odnětí svobody s dohledem) podle § 84 a násl. tr. zák. lze tedy bez pochyb hovořit o probačních institutech a totéž platí o institutu výjimečného ponechání (prostého) podmíněného odsouzení v platnosti za současného stanovení dohledu podle § 83 odst. 1 písm. a) tr. zák. Institut podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody při současném stanovení dohledu (srov. § 88 a násl. tr. zák.) je pak vhodnější označovat termínem *parole*.

Pokud jde o zmiňovanou první novinku, kterou v souvislosti s rozšiřování prvků probace přinesl nový trestní zákoník, ta souvisí s trestem obecně prospěšných prací. Konkrétně se jedná o ustanovení § 65 odst. 3 písm. a) tr. zák., podle kterého může soud (vzhledem k okolnostem případu a osobě odsouzeného) výjimečně ponechat trest obecně prospěšných prací v platnosti nebo prodloužit dobu výkonu tohoto trestu až o šest měsíců, i když odsouzený zavinil příčinu k přeměně tohoto trestu na trest odnětí svobody, domácí vězení nebo peněžitý trest, a zároveň (jako jednu z možností) může odsouzenému uložit na dobu výkonu trestu, resp. jeho zbytku dohled. Jde tedy o obdobnou konstrukci, jakou trestní zákoník zná v souvislosti s podmíněným odsouzením [srov. § 83 odst. 1 písm. a) tr. zákoníku].

I tento případ lze řadit do probace v užším smyslu, neboť jsou splněny všechny její charakteristické rysy, včetně odložení výkonu trestu odnětí svobody – tímto způsobem je totiž nahrazena přeměna obecně prospěšných prací v nepodmíněný trest odnětí svobody, a nedodržení podmínek dohledu pak může vést k této přeměně.

Další novinka zaváděná novým trestním zákoníkem spočívá v rozšíření možnosti ukládat dohled probačního úředníka pachatelům ve věku blízkém věku mladistvých.²²³ Dohled je možné ukládat této specifické skupině pachatelů jednak v rámci trestu obecně prospěšných prací, jednak v rámci nového trestu domácího vězení, a konečně též v rámci trestu zákazu pobytu.

U všech těchto trestů totiž trestní zákoník počítá s možností, že soud může v zájmu využití výchovného působení rodiny, školy a dalších subjektů uložit po dobu výkonu trestu obecně prospěšných prací, trestu domácího vězení, resp. trestu zákazu pobytu pachateli ve věku blízkém věku mladistvých některá z výchovných opatření uvedených v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže za obdobného užití podmínek stanovených pro mladistvé (srov. § 60 odst. 6, § 63 odst. 3 a § 75 odst. 4 tr. zák.). Protože dohled probačního úředníka je jedním z výchovných opatření dle zák. mládeže a protože to principiálně neodporuje povaze daných

²²³ K pojmu „pachatel ve věku blízkém věku mladistvých“ srov. např. Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139*. Komentář. 2. vydání. C. H. Beck, Praha 2012, s. 666–667.

opatření, je možné odsouzeným ve věku blízkém věku mladistvých uložit vedle zmíněných alternativních trestů i právě dohled probačního úředníka. Jen pro úplnost je třeba dodat, že předchozí trestní zákon z roku 1961 umožňoval uložit pachatelům ve věku blízkém věku mladistvých výchovné opatření dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže jen v rámci podmíněného upuštění od potrestání s dohledem (§ 26 odst. 5 tr. zák. č. 140/1961 Sb.), avšak jelikož toto opatření bylo (a stále je) s dohledem spojeno automaticky, může se jednat jen o jiná výchovná opatření než je dohled probačního úředníka.

Pokud jde o kombinaci dohledu probačního úředníka s trestem obecně prospěšných prací, platí to, co bude dále rozvedeno o těžce kombinaci ve vztahu k mladistvým, tj. že to může být kombinace účelná, která navíc vykazuje znaky probace.

Spojení dohledu s trestem domácího vězení může být v některých případech rovněž účelné. Využívání pomocné složky dohledu může napomoci ke správnému nasměrování a vedení mladého odsouzeného při jeho resocializaci, kontrola prováděná v rámci dohledu (jako jeho druhá hlavní součást) může přispět k účinnějšímu a důkladnějšímu dozoru nad chováním takového odsouzeného, zejména po dobu, kdy se nebude muset zdržovat v určeném obydlí, což je podstatou trestu domácího vězení (srov. § 60 odst. 3 tr. zák., blíže viz 9. kapitolu).

Jelikož uložením trestu domácího vězení je nahrazován nepodmíněný trest odnětí svobody, resp. tento trest (v podobě náhradního trestu odnětí svobody) je odkládán, nedodržení podmínek dohledu může být pokládáno za maření trestu domácího vězení (srov. § 61 tr. zák.), které pak vede k přeměně na trest odnětí svobody, a jelikož jsou splněny i další znaky probace, lze domácí vězení spojené s uložením dohledu považovat za projev probace.

Velmi zajímavé je spojení dohledu s trestem zákazu pobytu. Zvláštnost spočívá v tom, že porušení podmínek dohledu nemá žádný vliv na další průběh trestu zákazu pobytu, ale může zakládat odpovědnost za spáchání trestného činu maření výkonu úředního rozhodnutí a vykazání podle § 337 odst. 1 písm. c) tr. zákoníku. Toto ustanovení totiž postihuje i případy, kdy pachatel nedodržuje omezení, která mu byla uložena v souvislosti s výkonem trestu zákazu pobytu.

Případné odsouzení za tento trestný čin v důsledku porušení podmínek dohledu však nemusí mít za následek uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody, navíc nelze hovořit o tom, že uložením zákazu pobytu je odkládán výkon trestu odnětí svobody (není ukládán náhradní trest odnětí svobody, nelze tento trest přeměnit na trest odnětí svobody). Nejsou tedy splněny hned dva základní znaky probace.

Dalším případem, kdy lze pachatele podrobit dohledu probačního úředníka, je i uložení dohledu při ukončení ochranného léčení podle § 99 odst. 6 věta dru-

há tr. zák. Jde o případy, kdy soud dospěje k závěru, že nelze dosáhnout účelu ochranného léčení uloženého dle § 99 odst. 2 písm. b) tr. zák. (tedy proto, že pachatel, který zneužívá návykovou látku, spáchal trestný čin pod jejím vlivem nebo v souvislosti s jejím zneužíváním), avšak že zároveň existuje nebezpečí, že odsouzený spáchá další trestný čin. V takové situaci může soud uložit pachateli dohled nad jeho chováním, a to až na dobu pěti let.

Podobně jako při ukládání dohledu probačního úředníka v rámci trestu zákazu pobytu pachateli ve věku blízkém věku mladistvých, tak i při porušení podmínek dohledu uloženého při ukončení ochranného léčení nastává odpovědnost pachatele za trestný čin maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázáni podle § 337 odst. 1 písm. i) tr. zák. Tato skutková podstata totiž výslovně předpokládá i situaci, kdy pachatel maří dohled uložený při ukončení ochranného léčení. Na tomto místě je vhodné podotknout, že ne každé porušení podmínek dohledu bude představovat „maření“ dohledu; takový závěr bude možné činit až při závažnějším porušení povinností osoby, která je dohledu podrobena, typicky při soustavném či opakovaném nedostavení se k probačnímu úředníkovi.

Uložení dohledu při ukončení ochranného léčení opět není možné považovat za projev probace, a to ze stejných důvodů jako při uložení dohledu v rámci trestu zákazu pobytu (viz výše).

4.4. Probace v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže

Problém jednoznačné identifikace institutů obsažených v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže, které lze považovat za instituty probační, tj. za probaci v užším smyslu, je složitější vzhledem ke skutečnosti, že dohled probačního úředníka je samostatným druhem výchovného opatření [§ 15 odst. 2 písm. a), § 16 zák. mládeže]. Stejně jako ostatní výchovná opatření je pak možné i dohled probačního úředníka uložit mladistvému samostatně, nebo – dovoluje-li to jejich povaha – vedle ochranného nebo trestního opatření, a také v souvislosti s některým ze zvláštních způsobů řízení, tj. ve spojení s odklonem v trestním řízení (§ 15 odst. 1 zák. mládeže). Spojení výchovného opatření (včetně dohledu probačního úředníka) s některým z odklonů je možné díky tomu, že výchovná opatření lze mladistvému s jeho souhlasem ukládat již v průběhu řízení (§ 10 odst. 2, § 15 odst. 3 zák. mládeže).

Z povahy věci není možné uložit dohled probačního úředníka zároveň s nepodmíněným odnětím svobody, s ochrannou výchovou, zabezpečovací detencí nebo s ústavní formou ochranného léčení – ve všech těchto případech je mladistvý do určité míry omezován na osobní svobodě v některém typu zařízení,

a dohled probačního úředníka by tak neměl žádný smysl. Uložení dohledu bude z povahy věci vyloučeno také při uložení trestního opatření vyhoštění.

Jinak lze teoreticky kombinovat dohled probačního úředníka s jakýmkoli jiným trestním či ochranným opatřením, anebo s odklonem. Ovšem jen menší část těchto kombinací může být smysluplná a plnohodnotná, neboť zákon o soudnictví ve věcech mládeže nestanoví žádnou sankci za porušení podmínek dohledu (srov. § 80 zák. mládeže). Obecně je proto možné konstatovat, že uložení dohledu podle § 16 zák. mládeže může mít smysl zejména ve spojení s těmi sankcemi, resp. sankčními opatřeními, která jsou spojená se zákonem předpokládanými následky, jež nastupují při porušení podmínek takového sankčního opatření – povinnosti vyplývající z uložení dohledu pak jsou jednou z takových podmínek.

Jednoznačně je tedy uložení dohledu smysluplné spolu s opatřeními, která jsou spojena se stanovením zkušební doby. U jednoho takového opatření ostatně zákon o soudnictví ve věcech mládeže uložení dohledu výslovně předpokládá – jde o institut podmíněného odsouzení s dohledem podle § 33 zák. mládeže. Další opatření – podmíněné upuštění od uložení trestního opatření podle § 14 zák. mládeže – zase výslovně předpokládá možnost uložit mladistvému výchovné opatření (§ 14 odst. 2 druhá věta zák. mládeže), což může být právě i dohled probačního úředníka.

Avšak i u třech dalších sankčních opatření spojených se stanovením zkušební doby, která lze mladistvému uložit, může být uložení dohledu účelné. Řeč je o podmíněném zastavení trestního stíhání podle § 307 a 308 tr. řádu [ve spojení s § 69 písm. a) zák. mládeže] a podmíněném odložení podání návrhu na potrestání (§ 179g a 179h tr. řádu), tj. o dvojici odklonů v trestním řízení, a o institutu peněžitého opatření s podmíněným odkladem výkonu podle § 28 a násl. zák. mládeže, tedy o jednom z druhů trestních opatření.

Jak při aplikaci podmíněného zastavení trestního stíhání, resp. podmíněného odložení podání návrhu na potrestání, tak při uložení peněžitého opatření s podmíněným odkladem výkonu je povinností obviněného, resp. odsouzeného vést řádný život, resp. „vyhovět dalším uloženým omezením“ (§ 308 odst. 1, § 179h odst. 1 tr. řádu) a „vyhovět uloženým podmínkám“ (§ 30 odst. 1 zák. mládeže). Je-li tedy zároveň s takovým opatřením uložen mladistvému dohled probačního úředníka, může vést porušení podmínek dohledu k závěru, že mladistvý nevedl řádný život, a že se tedy ve zkušební době neosvědčil. V důsledku toho pak dojde k zákonem předpokládanému následku, tj. k pokračování v trestním stíhání, resp. k výkonu peněžitého opatření. Obdobný důsledek pak má porušení podmínek výkonu dohledu v rámci podmíněného upuštění od uložení trestního opatření (tedy může dojít k uložení některého trestního opatření) a v rámci podmíněného odsouzení s dohledem (může dojít k výkonu odnětí svobody).

Účelná může být dále kombinace dohledu probačního úředníka s trestním opatřením obecně prospěšných prací. Povinností mladistvého pachatele, kterému bylo uloženo toto trestní opatření, je totiž nejen vykonat uložený počet hodin obecně prospěšných prací, ale také vést po dobu výkonu tohoto trestního opatření řádný život a dodržovat přiměřená omezení a povinnosti (srov. § 65 odst. 2 tr. zák.). Pokud by tedy mladistvý neplnil podmínky dohledu, opět by bylo možné konstatovat, že nevedl řádný život, resp. nedodržoval uložené výchovné opatření, které u mladistvých nahrazuje přiměřené omezení či povinnost [§ 2 odst. 2 písm. b) zák. mládeže], a v důsledku toho by bylo možné přeměnit neodpracované hodiny obecně prospěšných prací (pokud v době rozhodování soudu zůstala alespoň část obecně prospěšných prací nevykonána) na odnětí svobody podle § 65 odst. 2 tr. zák.

Dohled probačního úředníka podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže lze ještě uložit zároveň s trestním opatřením domácího vězení, neboť domácí vězení je možné ukládat i mladistvým pachatelům [srov. § 24 odst. 1 písm. g) zák. mládeže]. Porušení podmínek dohledu probačního úředníka uloženého podle § 16 zák. mládeže je pak možné považovat za porušení podmínky uvedené v § 60 odst. 5 tr. zák., podle kterého soud může pachateli, jemuž uložil domácí vězení, stanovit přiměřená omezení a povinnosti. Jelikož u mladistvých jsou přiměřená omezení a povinnosti nahrazeny výchovnými opatřeními [§ 2 odst. 2 písm. b) zák. mládeže] a dohled probačního úředníka patří právě mezi výchovná opatření, lze nedodržení podmínek dohledu probačního úředníka považovat u mladistvého za zmaření domácího vězení, což následně vede k přeměně na trestní opatření odnětí svobody (srov. § 61 tr. zák.).

O kombinaci dohledu s ostatními sankčními opatřeními, jež lze vůči mladistvému aplikovat, lze konstatovat to, co již bylo výše naznačeno, totiž že tato kombinace bude často možná (neodporuje-li to povaze daného opatření, viz výše), avšak její účelnost bude omezená. Ať již jde o zákaz činnosti, propadnutí věci či jiné majetkové hodnoty nebo o (nepodmíněné) peněžité opatření [srov. § 24 odst. 1 písm. b), d), e) zák. mládeže], ve všech těchto případech platí, že porušení podmínek dohledu není spojeno s žádnými právními následky pro mladistvého. Dohled v takových případech by tak mohl být účelný z hlediska složky pomoci pachateli (mladistvému), kontrolní funkce dohledu by však nemohla být naplněna dokonale a plnohodnotně.

Výše uvedené lze tedy shrnout tak, že ve vztahu k mladistvému je dle současné (účinné) právní úpravy účelná kombinace dohledu probačního úředníka zejména s podmíněným zastavením trestního stíhání, podmíněným odložením podání návrhu na potrestání, podmíněným upuštěním od uložení trestního opatření, pod-

míněným odsouzením, peněžitým opatřením s podmíněným odkladem výkonu, obecně prospěšnými pracemi a s domácím vězením.

Otázkou ovšem zůstává, které z takových kombinací vykazují všechny podstatné znaky probace, tedy které z nich lze podřadit pod probaci v užším smyslu.

Spojení dohledu probačního úředníka s odklonem v podobě podmíněného zastavení trestního stíhání či podmíněného odložení podání návrhu na potrestání za probaci (v užším smyslu) není možné považovat. Není totiž splněn první, základní charakteristický znak probace, totiž že pachatel je uznán vinným ze spáchání trestného činu. Přestože aplikace takových odklonů má pro obviněného, resp. podezřelého fakticky podobné důsledky jako třeba podmíněné odsouzení, v žádném případě není možné hovořit o tom, že by usnesení o podmíněném zastavení trestního stíhání či podmíněném odložení podání návrhu na potrestání mělo stejné účinky jako odsuzující rozsudek. I při aplikaci odklonu platí princip presumpce neviny, který musí být dodržován i tehdy, když obviněný nevyhoví podmínkám zkušební doby, a jeho trestní stíhání tak pokračuje (srov. § 308 tr. řádu), resp. bude zahájováno (§ 179h odst. 1 tr. řádu); toto trestní stíhání může dospět i ke zprošťujícímu rozsudku.

Případy uložení dohledu vedle podmíněného upuštění od uložení trestního opatření, resp. při podmíněném odsouzení lze pochopitelně jednoznačně považovat za probaci stejně jako odpovídající instituty upravené trestním zákoníkem.

Při kombinaci dohledu probačního úředníka s trestním opatřením obecně prospěšných prací, domácím vězením či peněžitým opatřením s podmíněným odkladem výkonu je již řešení otázky, zda jde o probaci v právním smyslu, složitější. Ani v jednom případě totiž nelze konstatovat doslova, že dochází k odložení výroku o uložení odnětí svobody, resp. odkladu výkonu odnětí svobody. Rozdíl je však v tom, že porušení podmínek dohledu uloženého vedle obecně prospěšných prací a domácího vězení může mít – jak bylo výše uvedeno – za následek přeměnu tohoto opatření na odnětí svobody, zatímco porušení podmínek dohledu, který byl uložen po dobu trvání zkušební doby u peněžitého opatření s podmíněným odkladem výkonu, nemá, resp. nemůže mít za přímý následek odnětí svobody, ale „pouze“ nařízení výkonu peněžitého opatření.

Lze usuzovat, že znak probace spočívající v odložení výkonu trestu odnětí svobody by neměl být vykládán v příliš úzkém smyslu, tedy takovým způsobem, že v rozhodnutí soudu musí být výrok o uložení odnětí svobody, přičemž výkon odnětí svobody je odložen. Smyslu uvedeného znaku odpovídá i případ, kdy je primárně uložena jiná sankce než odnětí svobody, avšak nedodrží-li pachatel podmínky této jiné sankce, má to za následek výkon odnětí svobody.

Z toho pak vyplývá, že spojení dohledu probačního úředníka s trestním opatřením obecně prospěšných prací či domácího vězení je možné zařadit do skupiny

probačních institutů. S uložením povinnosti odpracovat obecně prospěšné práce, resp. dodržovat podmínky domácího vězení je přímo spojen zákonný důsledek, že porušení podmínek výkonu této sankce (včetně porušení podmínek případného dohledu) může mít za důsledek odnětí svobody v podobě přeměny alternativního trestu na trest odnětí svobody.

Na druhé straně pak peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu nelze řadit mezi probační instituty, ani když je vedle tohoto trestního opatření uloženo opatření výchovné v podobě dohledu probačního úředníka. Porušení podmínek dohledu, resp. nevedení řádného života nemůže mít za přímý důsledek odnětí svobody; toto opatření je tak jakousi „alternativou k alternativnímu opatření“.

4.5. Souhrn probačních institutů podle českého trestního práva

Závěrem k této části je možné konstatovat zejména to, že přijetí rekodifikace trestního práva hmotného poměrně výrazným způsobem rozšířilo možnosti soudů ukládat dohled probačního úředníka a projevy probace v českém trestním právu. Pro přehlednost lze shrnout všechny možné případy, kdy je možné od 1. 1. 2010 uložit dohled, a uvést ty z nich, které lze považovat za prvky probace (v užším smyslu).

1. Nad dospělými pachateli je možné vyslovit dohled v rámci následujících institutů:

- podmíněné upuštění od potrestání s dohledem (§ 48 tr. zák.),
- podmíněný odklad výkonu trestu odnětí svobody s dohledem (§ 84 a násl. tr. zák.) a ponechání „prostého“ podmíněného odkladu výkonu trestu odnětí svobody v platnosti za současného uložení dohledu [§ 83 odst. 1 písm. a) tr. zák.],
- uložení dohledu v rámci trestu obecně prospěšných prací, při výjimečném ponechání tohoto trestu v platnosti [§ 65 odst. 4 písm. a) tr. zák.],
- podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody s dohledem (§ 88 a § 89 tr. zák.) a
- uložení dohledu při ukončení ochranného léčení (§ 99 odst. 6 tr. zák.).

Pouze první tři z uvedených případů vykazují všechny znaky probace v právním smyslu, podmíněné propuštění s dohledem (parole) a uložení dohledu při ukončení ochranného léčení charakteristické znaky probace nesplňují.

2. Specifické skupině dospělých pachatelů, kteří jsou ve věku blízkém věku mladistvých, je možné ukládat výchovné opatření v podobě dohledu probačního úředníka podle § 16 zák. mládeže navíc v těchto případech:

- po dobu výkonu tohoto trestu obecně prospěšných prací (§ 63 odst. 3 tr. zák.),
- po dobu výkonu trestu domácího vězení (§ 60 odst. 6 tr. zák.),
- po dobu výkonu trestu zákazu pobytu (§ 75 odst. 4 tr. zák.).

První dva uvedené případy lze považovat za probační instituty, o uložení dohledu v rámci trestu zákazu pobytu tento závěr činit nelze.

3. Mladistvé pachatele lze účelně a smysluplně podrobit dohledu probačního úředníka v těchto případech:

- po zkušební dobu podmíněného upuštění od uložení trestního opatření (§ 14 zák. mládeže),
- po zkušební dobu podmíněného odsouzení s dohledem (§ 33 zák. mládeže),
- po dobu výkonu trestního opatření obecně prospěšných prací (§ 26 odst. 1 zák. mládeže),
- po dobu výkonu trestního opatření domácího vězení [§ 24 písm. g) zák. mládeže, § 60 a § 61 tr. zák.],
- po zkušební dobu podmíněného zastavení trestního stíhání, resp. podmíněného odložení podání návrhu na potrestání (§ 307, § 308, § 179g a § 179h tr. řádu, § 15 odst. 3 zák. mládeže),
- po zkušební dobu peněžitého opatření s podmíněným odkladem výkonu (§ 28 zák. mládeže),
- po zkušební dobu podmíněného propuštění z výkonu trestního opatření odnětí svobody (§ 89 tr. zák.).

Z uvedených případů kombinace některého sankčního opatření s dohledem probačního úředníka lze první čtyři považovat za projevy probace. Dohled uložený v rámci podmíněného zastavení trestního stíhání (resp. podmíněného odložení podání návrhu na potrestání) a vedle peněžitého opatření s podmíněným odkladem výkonu nesplňuje všechny charakteristické rysy probace, dohled v rámci podmíněného propuštění z výkonu trestního opatření odnětí svobody má být označován jako parole.

Pouze pro formu lze dodat, že dohled probačního úředníka ukládaný obviněnému v průběhu trestního řízení podle § 73 odst. 1 písm. c) tr. řádu jako náhrada za vazbu v žádném případě nespadá mezi probační instituty, nejde o alternativu k trestu odnětí svobody, nýbrž o způsob nahrazení vazby; ostatně ani vymezení obsahu a účelu dohledu obsažené v trestním zákoníku (§ 49 až § 51 tr. zák.) se na tento dohled neužije.

Z hlediska vývoje české trestněprávní úpravy ohledně rozšiřování prvků probace a možností vystavit pachatele dohledu probačního úředníka je zajímavé, že po základním zavedení probace do českého trestního práva v roce 1997 zákonodárce toto rozšíření směřoval nejdříve k nejmladší skupině trestně odpovědných

osob, tj. k mladistvým (zákonem o soudnictví ve věcech mládeže), a poté na skupinu osob ve věku blízkém věku mladistvých (v rámci přijetí nového trestního zákoníku v podobě možnosti ukládat výchovná opatření této specifické skupině pachatelů).

Některé prvky probace by však měly být využitelné ve vztahu ke všem pachatelům. Typicky se jedná o možnost uložit dohled po dobu výkonu trestu obecně prospěšných prací. Jestliže zákon připouští, že je účelné uložit dohled v situaci, kdy hrozí přeměna tohoto trestu na trest odnětí svobody (či domácí vězení nebo peněžitý trest), zdá se logické, aby bylo možné dohled uložit preventivně již od počátku výkonu trestu obecně prospěšných prací. Stejně tak může být v některých případech účelné uložit dohled po dobu výkonu trestu domácího vězení.

De lege ferenda lze dále navrhnout, aby dohled mohl být ukládán nejen při ukončení ochranného léčení, jež bylo uloženo podle § 99 odst. 2 písm. b) tr. zák., ale též v situaci, kdy soud tento typ ochranného léčení neuloží, protože vzhledem k osobě pachatele je zřejmé, že účelu ochranného léčení nelze dosáhnout [srov. § 99 odst. 2 písm. b) tr. zák.]. Z věcného hlediska jde přece o prakticky stejné případy, a jestliže i v takové situaci existuje nebezpečí, že by pachatel páchal další trestnou činnost, a zároveň soud z jakéhokoli důvodu neuložil jinou sankci spojenou s dohledem, může být využití dohledu účelné.

Je třeba však na závěr připomenout, že případné rozšíření probačních institutů, resp. možností ukládat dohled by mělo korespondovat s personálními možnostmi Probační a mediační služby, neboť efektivní a dostatečně intenzivní výkon dohledu, který s personálními možnostmi Probační a mediační služby samozřejmě úzce souvisí, je jednou z podstatných podmínek účinnosti sankcí spojených s dohledem.

4.6. Právní úprava dohledu podle trestního zákoníku

Zákonné vymezení dohledu jako jednoho ze základních znaků probace v užším smyslu (viz výše) bylo do českého trestního zákona zakotveno novelou č. 265/2001 Sb. s účinností od 1. 1. 2002, tedy až čtyři roky poté, co byly do českého trestního práva zavedeny první probační instituty spojené s dohledem (tj. podmíněné upuštění od potrestání s dohledem a podmíněné odsouzení s dohledem). Nový trestní zákoník předešlou úpravu z věcného hlediska v podstatě převzal a mírně doplnil, k určitým změnám došlo v rovině terminologické.²²⁴

²²⁴ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139*. Komentář. 2. vydání. C. H. Beck, Praha 2012, s. 678.

Ustanovení § 49 až 51 vymezující pojem a účel dohledu, jakož i povinnosti pachatele, jemuž byl dohled uložen, a povinnosti a práva probačního úředníka vykonávajícího dohled se vztahují na všechny instituty spojené s dohledem, s výjimkou nahrazení vazby dohledem probačního úředníka podle § 73 odst. 1 písm. c) tr. řádu a dohledu probačního úředníka podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže (§ 16 zák. mládeže).

Ustanovení § 49 odst. 1 tr. zák. obsahuje základní definici dohledu, která se skládá ze tří hlavních komponentů – pravidelný osobní kontakt pachatele s úředníkem Probační a mediační služby, spolupráce při vytváření a realizaci probačního plánu dohledu a konečně kontrola dodržování podmínek uložených pachateli nebo vyplývajících ze zákona. Účel dohledu je pak vymezen v § 49 odst. 2 tr. zák. a jeho znění je v souladu s teoretickým pojetím probace jakožto specifického způsobu zacházení s pachateli trestných činů, když spojuje prvek kontrolní, tj. sledování a kontrolu chování pachatele s cílem zajistit ochranu společnosti a snížit možnost opakování trestné činnosti [§ 49 odst. 2 písm. a) tr. zák.], s prvkem pomoci pachateli, tj. s odborným vedením a pomocí pachateli s cílem zajistit, aby v budoucnu vedl řádný život [§ 49 odst. 2 písm. b) tr. zák.].²²⁵

Pachatel, jemuž byl uložen dohled, je podle § 50 tr. zák. povinen:

- a) spolupracovat s probačním úředníkem způsobem, který mu probační úředník stanoví, a plnit probační plán dohledu,
- b) dostavovat se k probačnímu úředníkovi ve lhůtách, které mu probační úředník stanoví,
- c) informovat probačního úředníka o svém pobytu, zaměstnání a zdrojích obživy, dodržování soudem uložených přiměřených omezení a přiměřených povinností a také o jiných důležitých okolnostech pro výkon dohledu určených probačním úředníkem,
- d) umožnit probačnímu úředníkovi vstup do obydlí, ve kterém se zdržuje.

Jiné povinnosti, než které uvádí ustanovení § 50 tr. zák., může pachateli uložit výhradně soud, a to v odsuzujícím rozsudku. Pro podmíněné odsouzení s dohledem to výslovně stanoví § 330a odst. 1 tr. řádu, na něž odkazují § 331 odst. 5 tr. řádu, upravující podmíněné propuštění s dohledem a § 359a tr. řádu (výkon podmíněného upuštění od potrestání s dohledem). Ustanovení § 122 odst. 1 tr. řádu v tomto ohledu ukládá soudu povinnost, aby ve výroku odsuzujícího rozsudku jasně uvedl, zda má být dohled vykonáván v rozsahu stanoveném trestním zákonem, tj. v mezích § 50 tr. zák., nebo zda se pachateli ukládají další přiměřená omezení či povinnosti.

²²⁵ Srov. Hrušková, O., Ouředníčková, L., Štern, P.: K některým teoretickým a praktickým otázkám probační služby. *Trestní právo* 1997, č. 7–8, s. 16–17.

Je tedy zcela nepřijatelné, aby pachatel ukládal jiné povinnosti přímo probační úředník již při samotném výkonu dohledu. Ustanovení § 50 písm. a) tr. zák. sice hovoří mj. o tom, že odsouzený je povinen spolupracovat s probačním úředníkem způsobem, který mu probační úředník stanoví, avšak probační úředník může pouze *konkretizovat* obsah povinností vyplývajících ze zákona nebo z odsuzujícího rozsudku, nesmí stanovovat povinnosti nové (např. soudem neuložená přiměřená omezení či povinnosti), byť by mohly reálně přispět k naplnění účelu dohledu a k vedení řádného života ze strany pachatele. Tím však samozřejmě není vyloučeno, aby probační úředník odsouzenému *doporučil* dodržovat určité omezení či povinnost, které nevyplývá ze zákona či z rozsudku. To by bylo možné jednoznačně považovat za součást odborného vedení pachatele, ke kterému je probační úředník oprávněn, resp. povinen; probační úředník by však v takovém případě měl dát pachateli najevo, že nerespektování takového doporučení pro něj nemůže mít samo o sobě žádné negativní právní důsledky.

Konkretizace zákonných a soudem uložených povinností pachatele, jemuž byl uložen dohled, by měla být primárně obsažena v probačním plánu dohledu, při jehož vytváření má probační úředník spolupracovat přímo s odsouzeným (srov. § 49 odst. 1 tr. zák.). Termín „probační plán dohledu“ začala používat až právní úprava obsažená v novém trestním zákoníku a byl jí nahrazen termín probační program (srov. znění § 26a a 26b trestního zákona č. 140/1961 Sb., ve znění účinném k 31. 12. 2009), čímž byla odstraněna terminologická duplicita, neboť probační program je též jedno z výchovných opatření upravených zákonem o soudnictví ve věcech mládeže (srov. 17 zák. mládeže). K obsahu a vytváření probačního plánu dohledu blíže viz část 11.2.5.

V souvislosti s povinnostmi pachatele, jemuž byl uložen dohled, je třeba upozornit ještě na ustanovení § 50 písm. d) tr. zák., které ukládá takovému pachateli povinnost umožnit probačnímu úředníkovi vstup do obydlí, ve kterém se zdržuje. Čl. 12 odst. 1 Listiny však zaručuje nedotknutelnost obydlí a nedovoluje do obydlí vstoupit bez souhlasu toho, kdo v něm bydlí. Výjimka na základě zákona je připuštěna jen pro domovní prohlídku (čl. 12 odst. 2 Listiny), a pokud je to v demokratické společnosti nezbytné pro ochranu života nebo zdraví osob, pro ochranu práv a svobod druhých, pro odvrácení závažného ohrožení veřejné bezpečnosti a pořádku a v případech, kdy je obydlí užíváno také pro podnikání nebo provozování jiné hospodářské činnosti, rovněž je-li to nezbytné pro plnění úkolů veřejné správy (čl. 12 odst. 3 Listiny).

Vyvstává tedy otázka, zda povinnost pachatele umožnit probačnímu úředníkovi vstup do svého obydlí spadá pod některou z uvedených výjimek v čl. 12 odst. 3 Listiny. Jelikož však základním účelem trestu je ochrana společnosti, tedy ochrana práv a svobod ostatních lidí, lze na výše uvedenou otázku zřejmě odpovědět

kladně, tj. je možné konstatovat, že zákonná povinnost odsouzeného umožnit probačnímu úředníkovi vstup do obydlí není v rozporu s ústavním pořádkem, konkrétně s čl. 12 Listiny.²²⁶

Povinnost umožnit probačnímu úředníkovi vstup do obydlí se vztahuje pochopitelně pouze na samotného odsouzeného. Pokud by však probačnímu úředníkovi odepřela vstup do obydlí jiná osoba, která se na daném místě oprávněně zdržuje (typicky rodinný příslušník), probační úředník by z tohoto samotného faktu těžko mohl vyvozovat určité důsledky vůči odsouzenému a musel by informovat předsedu senátu, který dohled uložil, a upozornit ho na konkrétní z toho vyplývající rizika.²²⁷

Nový trestní zákoník oproti předchozímu trestnímu zákonu z roku 1961 podrobněji specifikuje povinnosti probačního úředníka (§ 51 tr. zák.). Probační úředník bude povinen vykonávat dohled nad pachatelem v souladu s vytvořeným probačním plánem, být mu nápomocen v jeho záležitostech a plnit pokyny předsedy senátu směřující k výkonu dohledu a k tomu, aby pachatel vedl řádný život. Probační úředník je povinen probační plán pravidelně aktualizovat s přihlédnutím k výsledkům dohledu a k osobním, rodinným a jiným poměrům pachatele (§ 51 odst. 1 tr. zák.).

Ustanovení § 51 odst. 2 a 3 tr. zák. pak vymezují další povinnosti probačního úředníka vykonávajícího dohled. K jejich obsahu a realizaci viz část 11.2.5.

²²⁶ Shodně Žatecká, E.: *Postavení a úkoly Probační a mediační služby*. KEY Publishing, Ostrava 2007, s. 52.

²²⁷ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139*. Komentář. 2. vydání. C. H. Beck, Praha 2012, s. 701.